

Hoe herken ik een fascist

**Umberto
Eco**

**Hoe
herken ik
een
fascist**

Vertaald door Yond Boeke en Patty Krone

2024 Prometheus Amsterdam

De uitgever heeft getracht alle rechthebbenden te achterhalen. Aan hen die desondanks menen aanspraak te kunnen maken op enig recht, wordt verzocht contact op te nemen met Uitgeverij Prometheus, Postbus 1662, 1000 BR Amsterdam.

Oorspronkelijke titels 'Il fascismo eterno' (1995), 'Veline e silenzio' (2009) en 'Un nuovo trattato di Nimega' (2012)

© 2024 erven Umberto Eco

© 2024 Nederlandse vertaling Uitgeverij Prometheus
en Yond Boeke en Patty Krone

Omslagontwerp Tessa van der Waals

Foto auteur Leonardo Cendamo

Zetwerk Mat-Zet bv, Huizen

www.uitgeverijprometheus.nl

ISBN 978 90 446 5679 4

Inhoud

Woord vooraf	7
Het eeuwige fascisme	11
Censuur en stilte	50
Een nieuw verdrag van Nijmegen	67

Woord vooraf

Helaas nog steeds actueel

Umberto Eco was een Europeaan in hart en nieren. De oorlog in Oekraïne en het steeds verder naar een totalitaire staat afglijdende Rusland zou hij met pijn in het hart hebben aanschouwd. Maar hij zou waarschijnlijk ook op alle mogelijke manieren van zich hebben laten horen en zich volop hebben ingezet voor vrede. In deze bundel laten we zijn immer kritische stem weer klinken, een stem waar we naar moeten luisteren, want sluipend fascisme ('Het eeuwige fascisme', 1995) en zelfopgelegde censuur ('Cen-

suur en stilte', 2009) vormen een steeds grotere bedreiging voor de Europese vrede. Zijn oproep om tot nieuwe Europese afspraken te komen ('Een nieuw verdrag van Nijmegen', 2012) is dan ook bijna profetisch te noemen. De overtuigd optimistische toon in dat laatste stuk schuurt, en het is wrang te moeten lezen dat hij ervan overtuigd was dat jongeren zich, in tegenstelling tot de oudere generatie, niet konden voorstellen dat er op het Europese continent oorlog zou uitbreken. Helaas weten we inmiddels beter. De uitgever heeft ervoor gekozen de teksten opnieuw uit te geven omdat het, zo stelt ook Eco's zoon Stefano in zijn voorwoord bij *Migrazioni e intolleranza* (2019), teksten zijn die ons dwingen om onze hersenen te laten spreken, en niet onze onderbuik. En hoewel sommige teksten al ruim twintig jaar oud zijn, nodigen ze uit tot nadenken over thema's die nog steeds actueel zijn, nu misschien wel meer dan ooit.

In ‘Het eeuwige fascisme’ wordt een historisch overzicht geschetst van uiteenlopende vormen van fascisme en alle verschillende, ook verholde, gedaantes die het kan aannemen. ‘Het zou maar wat gemakkelijk voor ons zijn als er iemand ten tonele verscheen die zei: “Ik wil de poorten van Auschwitz weer openen, ik wil dat de zwarthemden weer over de Italiaanse pleinen paraderen!” Maar helaas is het leven niet zo eenvoudig.’ Het essay werd opgenomen in *Cinque scritti morali* (1997) dat in Nederland verscheen onder de titel *Vijf morele dilemma’s*.

‘Censuur en stilte’ is een in 2009 op een congres van de Italiaanse Vereniging voor Semiotische Studies (Associazione Italiana di Semiotica) uit de losse pols gehouden uiteenzetting over de wijze waarop censuur ontstaat en welke gevaren die inhoudt, maar ook over het gevaar van het verdwijnen van stilte, want ‘als de stilte verdwijnt, verdwijnt daarmee ook de mogelijkheid om te horen wat andere mensen zeggen.’

‘Een nieuw verdrag van Nijmegen’ is een gedeeltelijke weergave van de rede die Eco in Nijmegen hield bij het aanvaarden van de Vrede van Nijmegen Penning 2012, waarin hij oproept om nieuwe Europese afspraken te maken.

De vertalers, maart 2024

Het eeuwige fascisme

In 1942 won ik, tien jaar oud, de eerste prijs bij de Ludi Juveniles (een wedstrijd waar Italiaanse fascistische jongeren – lees: alle Italiaanse jongeren – vrijwillig aan dienden deel te nemen). Ik had me met virtuoze retoriek uitgeleefd op het thema: ‘Moeten wij sterven tot meerdere eer en glorie van Mussolini en voor de onsterfelijkheid van Italië?’ Mijn antwoord luidde bevestigend. Ik was niet op mijn achterhoofd gevallen.

Het jaar daarop, in 1943, ontdekte ik de betekenis van het woord ‘vrijheid’. Daar kom ik later

nog op terug. Maar op dat moment betekende 'vrijheid' nog niet 'bevrijding'.

Twee jaar van mijn vroegste jeugd heb ik doorgebracht tussen elkaar beschietende ss'ers, fascisten en partizanen, en ik heb geleerd hoe je kogels moet ontwijken. Als oefening niet slecht.

In april 1945 namen de partizanen Milaan in. Twee dagen later bereikten ze het stadje waar ik woonde. Het was een heerlijk moment. Het grote plein stond volgepakt met mensen die zongen, met vlaggen zwaaiden en luidkeels riepen om Mimo, de partizanenleider van de streek. Mimo, een voormalige officier van de carabinieri, had zich bij de troepen van Badoglio aangesloten en was in een van de eerste schermutselingen een been kwijtgeraakt. Bleek en in zijn krukken hangend verscheen hij op het bordes van het gemeentehuis en trachtte met één hand de menigte tot bedaren te brengen. Ook ik stond daar op zijn toespraak te wachten – mijn hele jeugd had immers in het teken gestaan van de groot-

se historische toespraken van Mussolini, waarvan we op school de belangrijkste passages uit ons hoofd leerden. Stilte. Mimo sprak met hese stem, je hoorde hem bijna niet. Hij zei: ‘Burgers, vrienden. Hier staan we dan... na vele smartelijke offers. Hulde aan hen die vielen voor de vrijheid.’ Dat was het. En daarna ging hij weer naar binnen. De menigte schreeuwde, de partizanen staken hun wapens omhoog en schoten uitgelaten in de lucht. Wij jongens haastten ons de hulzen van de grond te rapen, geliefde verzamelobjecten, maar ik had ook geleerd dat vrijheid van meningsuiting betekende dat we bevrijd waren van de retoriek.

Enkele dagen daarna zag ik de eerste Amerikaanse soldaten. Het waren Afro-Amerikanen. De eerste yankee die ik ontmoette was een zwarte man, Joseph, die me kennis liet maken met de wondere wereld van Dick Tracy en Li'l Abner; zijn strips waren in kleur en roken lekker.

Een van de officieren (majoor of kapitein Muddy) was ingekwartierd in de villa van twee

schoolvriendinnetjes van mij. Ik voelde me volkomen thuis in die tuin waar enkele dames zich, gebroken Frans pratend, rond kapitein Muddy schaarden. Kapitein Muddy had de middelbare school doorlopen en sprak een beetje Frans. En zo kon het gebeuren dat het eerste wat ik – na al die zwartgehemde bleekgezichten – van de Amerikaanse bevrijders zag een beschaafde zwarte man in een geel-groen uniform was, die zei: ‘*Oui, merci beaucoup Madame, moi aussi j’aime le champagne...*’ De champagne ontbrak helaas, maar van kapitein Muddy kreeg ik mijn eerste kauwgum, en vanaf dat moment kauwde ik aan één stuk door. ’s Nachts legde ik het kauwgummetje in een glas water om het zacht te houden voor de volgende dag.

In mei hoorden we dat de oorlog was afgelopen. De vrede bezorgde me een wonderlijk gevoel. Mij was voorgehouden dat permanente oorlog voor een jonge Italiaan de normale toestand was. In de maanden die volgden kwam ik erachter dat het

verzet niet alleen een plaatselijk fenomeen was, maar dat het in heel Europa bestond. Ik leerde nieuwe, opwindende termen als ‘*réseau*’, ‘*maquis*’, ‘*armée secrète*’, ‘*Rote Kapelle*’, ‘getto van Warschau’. Ik zag de eerste foto’s van de Holocaust, zodat ik nog voordat ik het woord kende al begreep wat dat inhield. Het drong tot me door waarvàn we waren bevrijd.

Tegenwoordig zijn er mensen in Italië die zich afvragen of het verzet het verloop van de oorlog in militair opzicht daadwerkelijk heeft beïnvloed. Voor mijn generatie is die vraag irrelevant: wij begrepen het morele en psychologische belang van het verzet maar al te goed. Het stemde trots te weten dat wij Europeanen de bevrijding niet lijdelijk hadden afgewacht. En ik denk dat het ook voor de jonge Amerikanen die met hun bloed betaalden voor onze vrijheid niet onbelangrijk was te weten dat er achter de linies Europeanen waren die hun schuld reeds aan het inlossen waren.

Tegenwoordig zeggen sommige Italianen dat

de mythe van het verzet een communistische leugen is. Het is waar dat de communisten het verzet, aangezien ze er een vooraanstaande rol in speelden, hebben uitgebuit alsof het hun persoonlijke eigendom was; maar ik herinner me partizanen met halsdoeken in allerlei kleuren.

Hele nachten lag ik met mijn oor tegen de radio gedrukt – de ramen waren dicht, en de verduistering maakte dat er alleen rondom het apparaat wat licht te zien was – en luisterde naar de boodschappen die Radio London doorgaf aan de partizanen. Die waren zowel duister als poëtisch ('De zon gaat weer op', 'De rozen zullen bloeien'), en voor het merendeel 'boodschappen voor la Franchi'. Iemand had me ingefluisterd dat Franchi de leider was van een van de machtigste ondergrondse groepen in Noord-Italië, een man met legendarische moed. Franchi werd mijn held. Franchi (zijn echte naam was Edgardo Sogno) was een monarchist, en zo fel anticommunistisch dat hij zich na de oorlog aansloot bij extreemrechtse

groeperingen en er zelfs van werd beschuldigd te hebben meegewerkt aan een reactionaire staatsgreep. Maar wat doet het ertoe? Sogno blijft de 'sogno' van mijn kindertijd.* De bevrijding was een gezamenlijke onderneming van mensen van diverse politieke signatuur.

Tegenwoordig zeggen sommige Italianen dat de tijd van de bevrijdingsoorlog een tragische periode van verdeeldheid was, en dat wij nu toe zijn aan nationale verzoening. De herinnering aan die vreselijke jaren zou verdrongen moeten worden. Maar verdringing werkt neuroses in de hand. Verzoening mag dan een uiting zijn van compassie en respect voor al diegenen die te goeder trouw hun oorlog hebben gevoerd, maar vergeven betekent niet vergeten. Ook al zou ik van mening zijn dat Eichmann oprecht in zijn missie geloofde, je hoort mij niet zeggen: 'Oké, kom maar terug en doe het nog maar eens.' Wij zijn hier bijeen om

* Het Italiaanse *sogno* betekent 'droom'.